

REPRESENTATIVE OF PUBLIC INTEREST IN GERMANY

RZECZNIK INTERESU PUBLICZNEGO W NIEMCZECH

ABSTRACT

The purpose of this study is to present the organization and functioning of the Institution of Representative of the Public Interest in Germany, which appear before the Federal Administrative Court. This office, established in Leipzig, is a substitute for the General Counsel to the Republic of Poland. The main difference between these institutions lies in the fact that the Representative deals with the protection of the public interest and the General Counsel protects the interests of the State Treasury. The aim of the study is to present a fairly original concept of public interest and its protection in Germany. Such solutions are very rarely met. The work was written using dogmatic methodology and the analysis of institutional solutions. The result of this work is to show that the relatively small office of the Representative in Germany gives a fairly effective protection of the public interest in Germany. This solution can be recommended to be imitated in other European countries.

STRESZCZENIE

Przedmiotem niniejszego opracowania jest przedstawienie organizacji i funkcjonowania instytucji Rzecznika Interesu Publicznego w Niemczech, który występuje przed Federalnym Sądem Administracyjnym. Urząd ten, posadowiony w Lipsku, stanowi namiastkę Prokuraturii w Polsce. Zasadnicza różnica między tymi instytucjami leży w tym, że Rzecznik zajmuje się ochroną interesu publicznego, Prokuratura zaś ochroną interesu Skarbu Państwa. Celem opracowania jest ukazanie dość oryginalnego pojmowania w Niemczech pojęcia interesu publicznego i systemu jego ochrony.

Takie rozwiązanie właściwie nie jest spotykane. Praca została napisana za pomocą metodyki dogmatycznej i analizy rozwiązań instytucjonalnych. Efektem pracy jest ukazanie, że niewielki urząd Rzecznika w Niemczech, prowadzi dość skuteczną ochronę interesu publicznego w tym kraju. Rozwiązanie to może być polecane do naśladowania w innych państwach europejskich.

KEYWORDS: *public interest, representative of the public interest, public law, Germany, Federal Administrative Court*

SŁOWA KLUCZOWE: *interes publiczny, rzecznik interesu publicznego, prawo publiczne, Niemcy, Federalny Sąd Administracyjny*

WPROWADZENIE

Niespotykaną w Europie instytucją prawa publicznego jest niemiecki Rzecznik Interesu Federalnego (dalej: Rzecznik) – *Vertreter des Bundesinteresses beim Bundesverwaltungsgericht*. Podstawę prawną dla istnienia i funkcjonowania tego organu stanowią § 35–37 ustawy z 19 marca 1991 r. Kodeks postępowania sądownoadministracyjnego – *Verwaltungsgerichtsordnung* (dalej: VwGO) (t.j. BGBl. I S. 3546) oraz Instrukcja Służbowa dla Rzecznika Interesu Federalnego przy Federalnym Sądzie Administracyjnym z 31 stycznia 2002 r. – *Dienstanweisung für den Vertreter des Bundesinteresses beim Bundesverwaltungsgericht* (dalej: Instrukcja Służbowa) (GMBL. S. 132).

Rzecznik wraz ze swoimi współpracownikami ma siedzibę w Lipsku przy Federalnym Sądzie Administracyjnym (*Bundesverwaltungsgericht*). Od 30 marca 2016 roku Rzecznikiem jest Hubertus Rybak. W jego biurze pracuje czterech prawników oraz dwóch pracowników administracyjnych.

Rzecznik ani ustrojowo, ani merytorycznie nie jest samodzielnym organem centralnym państwa, tak jak Prokuratoria Generalna Rzeczypospolitej Polskiej w Polsce (Sitek, 2016, s. 133 i n.). Według § 35 (1) VwGO Rzecznik powoływany jest przez rząd federalny oraz musi postępować według wskazówek rządu.

Urząd Rzecznika Interesu Publicznego jest częścią Ministerstwa Spraw Wewnętrznych przy Departamencie Prawa Konstytucyjnego. Według § 37 (1) VwGO Rzecznik, a także jego pracownicy, muszą mieć kwalifikacje takie same jak sędzia lub spełniać wymogi, o których jest mowa w § 110 zd. 1 ustawy z 19 kwietnia 1972 r. o sędziach – *Richtergesetz* (BGBl. I S. 713). To samo postanowienie zawiera § 7 ust. 1 Instrukcji Służbowej.

Kraje związkowe (landy) mogą przy Wyższym Sądzie Administracyjnym w danym landzie (Oberverwaltungsgericht) powołać własnego Rzecznika (§ 36 ust 1 VwGO). Wówczas jego siedziba powinna znajdować się przy Wyższym Sądzie Administracyjnym (Oberverwaltungsgericht). Powołanie do życia Rzecznika w danym landzie dokonuje się na podstawie ustawy parlamentu danego landu. Obecnie taki urząd istnieje tylko w Bawarii (Danner, 2004, s. 5 i n.). Jednak w kilku innych landach został on zniesiony. Tak stało się w 2004 r. na przykład w Badenii-Wirtembergii, Meklemburgii-Pomorza Przedniego i Szlezwiku-Holsztynie, w Nadrenii Północnej-Westfalii zaś urząd ten zniesiono pod koniec 2008 roku.

Rzecznik jest przedstawicielem interesu publicznego i występuje w postępowaniach przed Federalnym Sądem Administracyjnym. Nie jest zatem zastępcą procesowym skarbu państwa czy rządu, tak jak rady Prokuratoria w Polsce. Związanie Rzecznika z Federalnym Sądem Administracyjnym wynika z faktu, że rozpatruje on spory, jakie mogą mieć miejsce pomiędzy organami administracji a osobami fizycznymi w sferze publicznej. Stąd głównym przedmiotem zainteresowania Rzecznika i Federalnego Sądu Administracyjnego jest przestrzeganie prawidłowego stosowania ustaw i przepisów wykonawczych z zakresu prawa administracyjnego. Sprawy te najczęściej przynależą do sfery interesów publicznych.

CHARAKTERYSTYKA DZIAŁALNOŚCI RZECZNIKA INTERESU PUBLICZNEGO

Rzecznik w celu ochrony interesu federalnego ustawowo został umocowany do występowania w każdym postępowaniu przed Federalnym Sądem Administracyjnym, ilekroć zachodzi potrzeba obrony interesu publicznego. Z jego kompetencji wyłączone zostały jednak sprawy dyscyplinarne dotyczące członków Sił Zbrojnych RFN (*Wehrdisziplinarrecht*).

Rzecznik jest związany instrukcjami rządu federalnego, nie zaś poszczególnych ministrów resortowych. Może nie tylko przedstawiać przed sądem administracyjnym stanowisko rządu, lecz także może podejmować się obrony interesów landu, jeśli są one zbieżne z interesem publicznym.

W procesach Rzecznik Interesu Federalnego ma możliwość wypowiedzenia się przed Federalnym Sądem Administracyjnym. Może proponować roz-

wiązanie problemów prawnych, czy też wskazać na nowe rozwiązanie sprawy, wynikające z jego dotychczasowego doświadczenia, jakie czerpie z funkcjonowania urzędu Rzecznika. Ponadto może również wносить pod rozagę Sądu pewne sugestie co do skutków wyroku dla finansów publicznych oraz co do dotychczasowej praktyki w administracji publicznej (Hueter, 2008, s. 20).

W 2016 r. Rzecznik brał udział w 324 sprawach przed Federalnym Sądem Administracyjnym. Liczba spraw z udziałem Rzecznika utrzymuje się na tym samym poziomie od kilku lat. Na przykład w roku 2015 tych spraw było 325. Warto jednak zauważyć, że wzrasta liczba nowych spraw, i tak nowych spraw urzędniczych w 2015 r. było 38, w 2016 zaś było ich 62, z zakresu prawa budowlanego w 2015 było 7, a w 2016 było już 21, czy prawa azylowego w 2015 było 8, a w 2016 r. było 15 takich spraw, w których udział brał Rzecznik (Bericht, 2017, s. 5). Do innych obszarów działania Rzecznika należy zaliczyć: prawo komunalne, prawo dyscyplinarne, prawo handlowe, prawa łowieckie i leśne, prawo działalności przedszkoli, prawo rolne, prawo żywnościowe, porządek publiczny, prawo o aktach stanu cywilnego, prawo policyjne, prawo mediów i prawo kościelne czy wyznaniowe (Sitarz, 2013, s. 56 i n.).

Od 1 czerwca 2005 roku Rzecznik może komunikować się z Sądem poprzez elektroniczny system poczty. Konieczne jest jednak wysyłanie również korespondencji pisemnej zwykłą pocztą.

Rzecznik prowadzi stronę internetową (www.vbi.eu), na której informuje czytelników o swoich zadaniach, działaniach i podstawie prawnej swojej działalności.

POJĘCIE „INTERES PUBLICZNY”

Zadaniem Rzecznika jest ochrona interesu publicznego – *öffentliche Interesse*, który został wpisany w samą nazwę instytucji. Pojęcie to wymaga jednak pewnego wyjaśnienia, zwłaszcza w odniesieniu do koncepcji państwa i jego synonimu, jakim jest pojęcie fiskusa, czyli skarbu państwa. W obecnie dominującej doktrynie niemieckiej pojęcie skarbu państwa czy fiskusa nie jest desygnatem konkretnej jednostki organizacyjnej państwa jako takiego. Stąd skarga wniesiona przeciwko fiskusowi jest zawsze skierowana przeciwko Federacji (Bundesrepublik), która reprezentowana jest przez któregoś z ministrów resortowych. Ci z kolei do wykonywania określonych zadań mogą

delegować któregoś z podległych sobie urzędników. Odnosnie do zasad delegacji urzędników ministerialnych do wykonywania zadań danego resortu nie ma konkretnych przepisów prawnych. Uważa się, że koncepcja skarbu państwa jako fiskusa, mająca swoje rzymskie korzenie, współcześnie jest bezużyteczna, ze względu na dominującą koncepcję państwa prawa. W tej optyce państwo może być pozywane przez obywateli czy pomioty prywatne przed sądy cywilne. A i samo państwo niemieckie może być powodem w procesach cywilnych (Groepf, 2014, s. 18 i n.).

Powyższy wywód dotyczący koncepcji państwa niemieckiego, która odbiega przynajmniej od polskiej wizji państwa, wskazuje, że w Niemczech całkowicie inaczej należy interpretować pojęcie interesu publicznego niż chociażby w Polsce. Stąd też centralne znaczenie ma pojęcie interesu publicznego – *öffentliche Interesse*.

Pojęcie to występuje dość często w tekstach prawnych i jest stosowane przez doktrynę niemiecką. Wydawać się zatem może, że jego znaczenie jest oczywiste i nie budzi żadnych wątpliwości. Jak twierdzi jednak A. Fisahn, jego znaczenie okryte jest gęstą mgłą (Fisahn, 2003, s. 1). Z kolei W. Fach już w latach 70. XX wieku wskazał na to, że pojęcie to często używane jest w dialektyce politycznej, w wypowiedziach polityków czy w programach partii, ale bardzo rzadko spotyka się analizę jego treści i tym samym koncepcji z zastosowaniem metod typowo naukowych. Stąd też jest ono pojmowane raczej intuicyjnie i subiektywnie. Z tego powodu autor ten zaproponował jego obiektywizację przez stosowanie metod typowych dla logiki praktycznej (Fach, 1974, s. 213 i n.).

Pojęcie „interes publiczny” jest bardzo podobne, a pozornie synonimiczne z takimi pojęciami, jak: „dobro wspólne” – *Gemeinwohl*, „dobro powszechne” – *Allgemeinwohl* i „interes ogółu społeczeństwa” – *Interessen der Allgemeinheit*. Rozróżnienie tych pojęć w języku potocznym, w tym politycznym, jest dość trudne. Jest jednak możliwe w przypadku odróżnienia dyskursu deontycznego od utilitarnego (Fisahn, 2003, s. 1). Jakie działania mogą lub nie mogą być zaliczone do pojęcia „interes publiczny”, najczęściej określają ustawy lub też wyroki sądowe. W Niemczech nie ma określonego kanonu celów publicznych, tak jak to jest w art. 6 polskiej ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami.

Na temat pojęcia interesu publicznego napisał pracę P. Haberle. Autor ten zwrócił uwagę na rolę, jaką odgrywa ustawodawca, i sądów w wyznaczaniu konkretnych celów, które ucieleśniają koncepcję interesu publicznego (Haberle, 1979, s. 374 i n.). Dalej podkreśla, że pojęcie interesu publicznego powiązane jest ściśle z pojęciem zadań publicznych. Zadanie ma charakter publiczny wówczas, gdy jego realizacja leży w interesie publicznym. I chociaż pojęcie interesu publicznego powiązane jest z państwem, jego administracją publiczną, to jednak zadania publiczne mogą być realizowane przez podmioty prywatne, np. zaspokajanie potrzeb społecznych w zakresie wyżywienia mogą robić prywatne piekarnie (Uerpmann, 1999, s. 32).

Kolejną kwestią jest relacja pojęcia interesu publicznego do interesu prywatnego. W doktrynie niemieckiej funkcjonuje wiele koncepcji na ten temat. Przyjmuje się, że interes publiczny jest realizowany i chroniony przez organy państwa, czyli organy federacji, natomiast interes landu przez organy landu. Interes prywatny zaś realizowany jest przez podmioty prywatne (Uerpmann, 1999, s. 39).

Analizy wymaga jeszcze relacja pojęcia interesu publicznego do pojęcia interesu państwa. Pojęcia te są w pewnym zakresie do siebie zbliżone, ale nie tożsame. W praktyce może dojść do kolizji interesu państwa, jego organów z interesem jakiejś społeczności, czy nawet landu lub gminy (Uerpmann, 1999, s. 41).

Pojęcie interesu publicznego nie występuje w Konstytucji Niemiec – *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland* (dalej: GG). Pewne synonimy tego pojęcia występują w kilku artykułach. I tak, w art. 14 ust. 3 GG jest mowa o *Interessen der Allgemeinheit und der Beteiligten* w związku z metodą określenia wysokości odszkodowania za wyłączenie. Odszkodowanie to powinno być *ustalane na podstawie sprawiedliwej oceny interesów ogółu oraz osób zainteresowanych*. W art. 72 ust. 2 ustrojodawca niemiecki oznaczył zakres przedmiotowy ustawodawstwa federalnego. Otóż prawo federalne reguluje sprawy z zakresu stanowienia jednakowych warunków życia na terytorium Federacji. Szczególnym celem ustawodawcy federalnego jest zachowanie jedności prawa właśnie ze względu na interes całego państwa... – *im gesamtstaatlichen Interesse*. Z kolei w art. 135 ust. 4 GG wprowadzony został wyjątek od zasady przynależności mienia publicznego po zmianach granic Niemiec po 1945 roku, która wpro-

wadzona została w ust. 1 tegoż artykułu. Ustawodawca niemiecki w art. 135 ust. GG postanowił, że: *jeżeli po dniu 8 maja 1945 r., a przed wejściem w życie niniejszej Ustawy Zasadniczej zmieniła się przynależność krajowa jakiegoś obszaru, wówczas na tym obszarze majątek kraju związkowego, do którego obszar ten należał, staje się majątkiem kraju związkowego, do którego należy obecnie.* Możliwość prowadzenia wyjątku od tej zasady uzasadniono istnieniem interesu Federacji lub szczególny interes jakiegoś landu – ...*Interesse des Bundes oder das besondere Interesse eines Gebietes es erfordert.* Analiza tych kilku przypadków pokazuje, że ustrojodawca niemiecki posługuje się terminem interesu publicznego lub jego bliskoznacznymi pojęciami w sposób raczej intuicyjny, pozostawiając jego doprecyzowanie ustawodawcy oraz orzecznictwu.

Rzecznik interesu publicznego nie jest jednak tubą rządu czy któregoś z ministrów. W ramach jego kompetencji leży obrona interesu publicznego nie zaś interesu rządu jako takiego. Interes publiczny, którego broni Rzecznik, charakteryzuje się tym, że może on dotyczyć tak federacji, jak i landu czy nawet pojedynczego obywatela. Będą to zatem problemy przynależące do m.in. prawa ochrony środowiska, prawa służby publicznej, czy też zwalczanie ruchów rewizjonistycznych. Taki przypadek miał miejsce w 2005 roku przy okazji wydania książki pt. *Gedenken an Rudolf Hess*. Dzięki działaniom Rzecznika wydano zakaz dystrybucji tej książki właśnie ze względu na interes publiczny (Hueter, 2008, s. 20).

KOMPETENCJE RZECZNIKA INTERESU PUBLICZNEGO

Z art. 35 i 36 VwGO wynika, że zadaniem Rzecznika Interesu Publicznego jest występowanie przed Federalnym Trybunałem Administracyjnym w celu ochrony interesu publicznego. Analogiczne stwierdzenie znajduje się w § 1 Instrukcji Służbowej. Powierzonych zadań Rzecznik nie może subdelegować. Rzecznik podejmuje swoje działania na podstawie upoważnienia wystawionego przez ministra. W tym upoważnieniu musi być wskazane imię i nazwisko osoby, która ma reprezentować interes publiczny rządu, w tym przypadku konkretnego ministra odpowiedzialnego za dany typ sprawy (§ 4 ust. 1 Instrukcji Służbowej).

O zamiarze przystąpienia do sprawy Rzecznik musi za każdym razem poinformować Federalny Sąd Administracyjny. Rzecznik swoje stanowisko

przed sądem może wyrażać ustnie, ale zobowiązany jest do przedłożenia sądowi swojej argumentacji w formie pisemnej (§ 8 ust. 1 Instrukcji Służbowej).

W przypadku gdy Rzecznik dostrzeże potrzebę zmiany przepisów prawa, w tym ustaw i aktów wykonawczych do nich, może zasugerować kierunki tych zmian zarówno przedstawicielom władz centralnych, czyli ministrom, jak i władzom landu (§ 9 ust. 1 Instrukcji Służbowej). Wykonując swoje zadania, gromadzi on doświadczenia, którymi powinien się podzielić z członkami rządu oraz z władzami landu. W szczególności chodzi o pewne wskazania dla praktyki tych organów administracji federalnej czy landowej (§ 9 ust. 2 Instrukcji Służbowej).

Rzecznik może zgłosić swoje przystąpienie do sprawy prowadzonej przez Federalny Sąd Administracyjny w każdej sprawie i w każdym przypadku, gdy uzna, że występuje tam potrzeba ochrony interesu publicznego. W tym przypadku musi jednak pisemnie poinformować odpowiedniego ministra celem zajęcia przez niego stanowiska w sprawie (§ 3 ust. 1 zd. 1 Instrukcji Służbowej). Następnie pisemne stanowisko ministra przesyłane jest do Rzecznika (§ 3 ust. 2 Instrukcji Służbowej).

Działania Rzecznika, zwłaszcza czynności procesowe, muszą być podejmowane zgodnie z instrukcjami otrzymanymi od rządu niemieckiego (art. 35 ust. 1 zd. 3 VWGO oraz § 2 ust. 2 Instrukcji Służbowej). Zawarte w instrukcji wskazówki muszą być odzwierciedleniem woli całego rządu, nie zaś poszczególnych ministrów czy aparatu politycznego partii rządzącej. Sąd Minister Spraw Wewnętrznych sprawuje tylko nadzór nad funkcjonowaniem tego urzędu.

W razie wątpliwości co do znaczenia konkretnej instrukcji, jak ma w danej sytuacji postąpić, Rzecznik może zwrócić się do rządu o jej wyjaśnienie. Jest ono przygotowywane w imieniu rządu, ale przez wskazanego ministra, który odpowiada za dany rodzaj sprawy (§ 6 ust. 1 Instrukcji Służbowej). Może on jednak uznać, że w danej sprawie nie jest możliwe wykonanie przekazanej mu instrukcji. W tym przypadku Rzecznik zobowiązany jest do przygotowania odpowiedniego wyjaśnienia, które przedstawia rządowi. Dla rozwiązania powstałego w ten sposób problemu prawnego może zostać wyznaczony termin, w którym rząd przygotowuje odpowiednie rozwiązanie (§ 6 ust. 2 Instrukcji Służbowej). W tym przypadku Rzecznik zobowiązany jest do poinformowania sądu o zaistniałej sytuacji.

W przypadku gdy bezwzględny obowiązek ochrony interesu publicznego nie wynika z przepisów prawa, Rzecznik po uzgodnieniu z ministrem spraw wewnętrznych oraz ministrem właściwym dla typu danej sprawy może zrezygnować z podejmowania czynności procesowych. Odpowiednią jednak adnotację wraz uzasadnieniem musi przedstawić rządowi niemieckiemu w każdym takim przypadku (§ 4 ust. 1 Instrukcji Służbowej). Jeśli Rzecznik kończy swoje uczestnictwo w danej sprawie, zobowiązany jest do poinformowania o tym Sądu (§ 5 ust. 1 Instrukcji Służbowej).

Rzecznik swoje zadania powinien wykonywać kompetentnie (§ 3 ust. 1 Instrukcji Służbowej). Wycofanie się rzecznika z postępowania przed Federalnym Sądem Administracyjnym musi być wcześniej uzgodnione z ministrem odpowiednim dla danej sprawy. Jeśli dany minister nie wyraża zgody na rezygnację rzecznika z występowania w danej sprawie, wówczas wyznaczany jest termin, w ciągu którego minister ten musi sprawę rozstrzygnąć w porozumieniu z rządem. Do czasu tego rozstrzygnięcia Rzecznik zobowiązany jest do wykonywania czynności procesowych w imieniu swojego mocodawcy (§ 5 ust. 2 Instrukcji Służbowej).

Na podstawie § 153 ust. 2 VwGO Rzecznik może w imieniu Federacji wnieść do Federalnego Sądu Administracyjnego skargę o stwierdzenie nieważności czynności prawnej oraz powództwo o odszkodowanie.

W § 10 Instrukcji Służbowej Rzecznik Interesu publicznego został zobowiązany do współpracy z Rzecznikiem Funduszu Wyrównawczego. Szczególnie w tych przypadkach, w których obaj rzecznicy muszą podjąć jakąś decyzję. Chodzi o to, aby decyzje te nie były rozbieżne. Fundusz Wyrównawczy (*Ausgleichsfonds*) zarządzany jest przez Ministerstwo Pracy i Spraw Socjalnych. Jego celem jest finansowanie działań zmierzających do zniesienia różnic nierówności społecznych, zwłaszcza wspomaganie osób niepełnosprawnych (§ 78 SGB IX).

PODSUMOWANIE

Państwo niemieckie oparte jest na nowoczesnych koncepcjach państwa. Stąd też nie występuje tam instytucja podobna do polskiej Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej. Państwo niemieckie broni swoich prawnych interesów tak, jak każdy podmiot prawa prywatnego. Ponosi też odpowiedzialność deliktową za działania swoich organów i urzędników.

W doktrynie prawa konstytucyjnego i administracyjnego powstała koncepcja interesu publicznego. Nie jest on utożsamiany z interesem rządu, interesem politycznym partii rządzącej. Jest to interes całej federacji. W konsekwencji może dotyczyć również landu czy pojedynczego człowieka.

Dla ochrony interesu publicznego został ustanowiony Rzecznik Interesu Publicznego. Zadaniem jego jest włączanie się do tych postępowań toczących się przed Federalnym Sądem Administracyjnym, gdzie pojawia się konieczność ochrony tego interesu. O zamiarze przystąpienia musi informować rząd oraz sąd.

Formalnie Rzecznik umiejscowiony jest w strukturze Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Musi też postępować według instrukcji rządu. Może jednak podjąć decyzję o nieprzystąpieniu do danej sprawy. Liczba spraw, do których Rzecznik się przyłącza, nie jest imponująca, wynosi bowiem ok. 320 rocznie.

Instytucja Rzecznika jest niezwykle ciekawa i nade wszystko oryginalna. Wydaje się, że jest to zapoczątkowanie zmian w Europie co do sposobu prawnej ochrony interesów państw, w tym również w Polsce. Państwo jest bowiem jednym z graczy na arenie międzynarodowej, a także wobec własnych obywateli. Ochronie scentralizowanej zatem powinny podlegać tylko interesy publiczne.

Literatura

- Brzęk, W. (2006). *Prokuratoria Generalna Skarbu Państwa. Historia i stan wiedzy dzisiejszej*. „Journal of Modern Science” 1/2, s. 31–45. ISSN 1734-2031.
- Fach, W. (1974). *Begriff und Logik des „öffentlichen Interesses“*. ARSP: Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie/Archives for Philosophy of Law and Social Philosophy, vol. 60, nr 2, p. 231–264. ISSN 0001-2343.
- Göpel, Ch. (2014). *Staatsrecht I. Staatsgrundlagen. Staatsorganisation. Verfassungsprozess mit Einfuehrung in das juristische Lernen*, München: C.H. Beck. ISBN 9783406666100.
- Häberle, P. (1970). *Öffentliches Interesse als juristisches Problem: eine Analyse von Gesetzgebung und Rechtsprechung*, (vd H.) Homburg: Athenäum-Verlag. ISBN 9783830511151.
- Sitarz, M. (2013). *Podstawowe zasady relacji Kościół–państwo w nauce społecznej Kościoła*, „Państwo Prawne” 1 (3), s. 56–68. ISSN 2083-4330.

Sitek, B. (2016). *Między interesem państwa członkowskiego a Unii Europejskiej. Studium na przykładzie historii PGSP w Polsce*, „Journal of Modern Science” 3/30, s. 133–142. ISSN 1734-2031.

Uerpmann, R. (1999). *Das öffentliche Interesse: seine Bedeutung als Tatbestandsmerkmal und als dogmatischer Begriff*, Tübingen: Mohr Siebeck. ISBN 9783161472640.

Dokumenty

Bericht über die Tätigkeit des Vertreters des Bundes Interesses beim Bundesverwaltungsgericht im Geschäftsjahr 2016. (2017). Berlin.

Danner, H. i in. (2004). *Anwalt des Staates und Anwalt des öffentlichen Interesses: 125 Jahre Landesrechtsanwaltschaft Bayern 1879–2004*, München: Landesrechtsanwaltschaft Bayern.

Fisahn, W. (2003). Der Begriff des Öffentlichen Interesses im Fachplanungs- und Naturschutzrecht, [w:] http://www.jura.uni-bielefeld.de/lehrstuehle/fisahn/veroeffentlichungen/2003/DER_BEGRIFF_DES__FFENTLICHEN_INTERESSES_IM_FACHPLANUNGS-_UND_NATURSCHUTZRECHT.pdf [dostęp: 2017.11.28].

Hüter öffentlicher Interessen von Bund und Bürgern. (2008). *Innenpolitik. Informationen des Bundesministeriums des Innern*, nr 3, Oktober 2008, s. 20, www.bmi.bund.de [dostęp: 2017.11.28].

Redeker, K. (1970). *Der Vertreter des öffentlichen Interesses*. In: *Hochschule für Verwaltungswissenschaften (Hrsg.): Zehn Jahre Verwaltungsgerichtsordnung: Bewährung und Reform*. Berlin: Schriftenreihe der Hochschule Speyer Band 45.

